

De relatie tussen religie en institutioneel vertrouwen in de wetenschap en hoe katholieken, protestanten en aanhangers van New Age hierin variëren.

Sinds het uitbreken van de coronacrisis en het beleid dat erop volgde is vertrouwen in de overheid een hot topic. Met name het vertrouwen in de wetenschap is in belang toegenomen aangezien de wetenschap in toenemende mate invloed op de maatschappij lijkt te hebben en we er voor onze gezondheid, welzijn en welvaart afhankelijk van zijn. In deze tijd waarin de samenleving steeds individualistischer en meer seculier is geworden en alle instituties steeds onder druk zijn komen te staan, is het interessant om te onderzoeken wat de relatie is tussen religie en institutioneel vertrouwen in de wetenschap en hoe verschillende denominaties hierin verschillen. In deze scriptie wordt onderzocht wat de relatie is tussen vertrouwen in de wetenschap en religie en zijn katholieken, protestanten en New Age-aanhangers met elkaar vergeleken. Er is een eerste nulhypothese opgesteld op basis van Durkheim's anomietheorie waarin er geen verschil werd verwacht tussen de denominaties. Er zijn twee alternatieve hypotheses opgesteld op basis van Durkheim's sociale integratietheorie waarin wel een verschil wordt verwacht. De tweede hypothese is dat protestanten minder institutioneel vertrouwen hebben in de wetenschap dan katholieken. De derde hypothese is dat New Age-aanhangers het minste institutioneel vertrouwen hebben van alle drie de denominaties. Er zijn ANOVA-analyses uitgevoerd waaruit bleek dat de eerste nulhypothese niet werd ondersteund, de tweede hypothese werd bevestigd en de derde hypothese ook niet wordt ondersteund. Dat de hypothesen niet geheel bevestigd werden heeft wellicht te maken met de versimpelde operationalisering van de complexe concepten 'New Age-aanhangers' en 'mate waarin een waardepatroon collectivistisch is'. Deze constructen zijn gesimplificeerd omwille van spaarzaamheid en vanwege de beperkingen van de God in Nederland 2015-vragenlijst die voor de data-analyse gebruikt is. Dit onderzoek dient daarom gezien te worden als een aanzet tot verder onderzoek naar dit onderwerp.

Douwe Jan Keulen (4169050)

Begeleider: Janine de Bruijn

Tweede beoordelaar: Eva Jaspers

Bachelorproject Sociologie

Universiteit Utrecht, juni 2021

Inleiding

Sinds het uitbreken van de Coronacrisis en de daaropvolgende maatregelen is een diverse groep burgers zich in toenemende mate gaan organiseren en uitspreken tegen het overheidsbeleid. Er komen zowel burgers die een of andere vorm van spiritualiteit aanhangen als Christenen en fel seculiere mensen (NCTV, 2021). ‘Vrouwen voor vrijheid’ bijvoorbeeld is een vrouwencollectief dat op een spirituele wijze een stem tegen het beleid wil laten horen en is vrijwel elke zondag sinds januari 2021 aanwezig op het Museumplein te Amsterdam. Velen lopen op vrijheidsdemonstraties rond met een Forum voor Democratie-petje op, de rechtse partij die zich kort na het uitroepen van de crisis vooral richt op de in hun ogen disproportionele maatregelen tegen de virusvariant. Ook zijn stevast mensen van ‘Jezus leeft’ aanwezig die zeggen dat de maatregelen haaks staan op de leer van de Bijbel omdat deze ‘liefdeloos’ zouden zijn. Verder zijn er mensen present die enige bekendheid genieten in subculturen, zoals de Christelijke wetenschaps- en natuurjournalist Rypke Zeilmaker. Zeilmaker noemt zichzelf een ‘rechtse hippie’ en is bekend van zijn blog interessantetijden.nl en het Youtube-kanaal van uitgeverij ‘De Blauwe Tijger’. Een andere bekende van het internet die vaak spreekt op manifestaties is Sven Hulleman, bekend van het Youtube-kanaal ‘Een oorlog reeds verloren’, die afleveringen maakt over ‘occulte zaken’. De bekendste ‘vrijheidsstrijder’ wellicht die vaak aanwezig is op zowel samenkomsten op het Malieveld in Den Haag als het Museumplein in Amsterdam, is Willem Engel. Hij is medeoprichter van de politieke partij Lijst30 en medeorganisator van veel demonstraties. Engel combineert New Age-spiritualiteit met traditioneel linkse opvattingen en afkeer tegen ‘elitaire’ supranationale instituties zoals de Europese Unie en de Verenigde Naties.

Ook de redenen waarom burgers zich zorgen maken over het functioneren van de overheid is divers. De demonstranten hebben allemaal een gering vertrouwen in de instituties, maar dat vertaalt zich in verschillende grieven. De een is vooral bezorgd dat de top van justitie uit pedoseksuelen zou bestaan, de ander vindt de schade aan de economie door het coronabeleid het ergst, weer een ander is bang dat grondrechten en de integriteit van het menselijk lichaam ingeperkt worden. Er is veel kritiek op de reguliere media en er is ook een groep die meent dat politieke correctheid te ver is doorgeslagen en zich druk maakt over intersectionele identiteitspolitiek, die in hun optiek te autoritair is (NCTV, 2021).

De grote pluriformiteit is kenmerkend voor het geseclariseerde en geïndividualiseerde hedendaagse Nederland (Houtman et al., 2000). Het proces van secularisering heeft een lange

geschiedenis, maar sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is die in een stroomversnelling gekomen (Velthuis et al., 2012). Vanaf die jaren is individuele ontplooiing een kernwaarde geworden in het Westen (Velthuis et al., 2013). Er heeft vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw een proces van decollectivering plaatsgevonden waarbij informele instituties, zoals het gezin, en formele instituties, zoals de kerk, steeds minder greep op individuele burgers kregen. Dit heeft geresulteerd in een hogere mate van diversiteit in de samenleving (Velthuis et al., 2013). Hoewel de rol van de kerk vanaf de jaren zestig gestaag kleiner is geworden, heeft New-Age steeds meer terrein gewonnen (Houtman et al., 2000).

Behalve dat de individualisering heeft geleid tot meer pluriformiteit, hangt individualisering ook samen met meer horizontalisering en argwaan jegens hiërarchische verhoudingen tussen burger en instituties (Velthuis et al., 2013). Het fenomeen van ‘de mondige burger’ is komen te ontstaan (Velthuis et al., 2013). In de jaren zestig van de vorige eeuw heerste er een zeer anti-institutionele stemming die weliswaar van politieke vorm is veranderd, maar die tot de dag van vandaag is blijven bestaan (Velthuis et al., 2013). Instituties zouden namelijk de individuele zelfontplooiing belemmeren, zo was de gedachte van de links-liberale tegenbeweging in de jaren zestig (Velthuis et al., 2013). Het vertrouwen in politieke partijen bijvoorbeeld, maar ook de wetenschap, is sinds die tijd ter discussie komen te staan (Velthuis et al., 2012). In de jaren zestig en zeventig was de anti-institutionele beweging in Nederland vooral links en buitenparlementair van aard (Velthuis et al., 2013). Sinds de opkomst van Pim Fortuyn is het vooral het rechtspopulisme in het Nederlandse parlement dat kritiek heeft op ‘de elites’ die ‘de wil van het volk’ niet zouden respecteren, alhoewel het rechtspopulisme sinds het coronabeleid in toenemende mate ook buitenparlementair, bijvoorbeeld in de vorm van demonstraties, actief is (Velthuis et al., 2013).

De burger is mondiger geworden, maar het belang van de wetenschap en experts in maatschappelijke discussies en beleidsvorming is de laatste decennia ook toegenomen (de Keere, 2010). De invloed van de wetenschap op de burger is nu directer (de Keere, 2010). Dit leidt tot spanningen, aldus de eerdergenoemde Rypke Zeilmaker. Volgens hem zijn Westerse landen op weg naar een technocratische bestuursvorm waar met een beroep op de wetenschap autoritair beleid wordt ingevoerd buiten de parlementaire orde om (Zeilmaker, 2020). Dit gebeurt volgens Zeilmaker zowel op het gebied van klimaat als op het gebied van corona en volksgezondheid (Zeilmaker, 2020). Wat betreft klimaat haalt Zeilmaker Urgenda, het SER-energieakkoord en een brief gepubliceerd in Trouw die ondertekend is door 63 hoogleraren verbonden aan de Universiteit van Wageningen als enkele voorbeelden aan. Urgenda dwong

hogere koolstofdioxidereductiedoelen af bij de rechter, het SER-energieakkoord brengt 70 miljard euro aan subsidieverplichtingen met zich mee tot 2035, en die brief heeft ertoe geleid dat pas geopende kolencentrales weer moesten sluiten, allemaal op basis van de klimaatwetenschap (Zeilmaker, 2020). Dat de invloed van de wetenschap op het maatschappelijke leven directer is geworden, is tevens duidelijk te zien in het gepolariseerde debat en het ingrijpende beleid aangaande corona waarin wetenschappelijke experts als Gommers een zeer belangrijke rol spelen. De mondkapjesplicht, de beperking van bezoek thuis, de anderhalve meter afstand, de testsamenleving en vaccinatieprogramma's worden voorgedragen als oplossing om Nederland weer te openen op basis van wetenschappelijk advies van experts. Fotograaf en journalist Ad Nuis vindt de wetenschap net zoals Zeilmaker te machtig en teveel vervlochten met ideologie en politiek. Hij ziet ook een parallel tussen klimaatwetenschap en de wetenschap met betrekking tot corona. Over de vermeende wetenschappelijke consensus rond klimaat en corona zei Nuis in een voorgedragen column in een uitzending van het Youtube-kanaal Cafe Weltschmerz: 'maar er is natuurlijk helemaal geen consensus. Alleen worden mensen die er anders over denken, andere inzichten hebben, geweerd uit de discussie. In de klimaatdiscussie ben je dan een 'klimaatontkenner', in de coronadiscussie is het nog veel erger; dan ben je een moordenaar' (Nuis, 2021).

Het moge duidelijk zijn uit het voorgaande dat het vertrouwen in de officiële wetenschap bij lang niet iedereen optimaal is. Volgens Proctor (2006) is vertrouwen in het algemeen noodzakelijk om te kunnen samenwerken en al helemaal wanneer er sprake is van meer risico. Institutioneel vertrouwen hangt volgens onderzoek ook samen met meer vertrouwen in medeburgers en kan als een graadmeter beschouwd worden voor de stand van de democratie (Hakhverdian, 2012). Wantrouwen kan uiteindelijk leiden tot het tegenovergestelde van samenwerking: polarisatie en conflict. Hiervan was Nederland getuige toen op 24 januari 2021 rellen uitbraken als reactie op de invoering van de avondklok om het coronavirus te beheersen en het vertrouwen onder brede segmenten van de samenleving tot een dieptepunt gezakt was (NCTV, 2021). De demonstraties zijn dan ook niet onopgemerkt gebleven door de veiligheidsdiensten, gezien het rapport van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) waarin Pieter Jaap Aalbersberg inzoomt op de huidige tegenbeweging (NCTV, 2021). Wantrouwen is het begin van conflict en is daarmee niet alleen een maatschappelijk relevant onderwerp, maar ook een sociologisch en wetenschappelijk interessante kwestie, aangezien het raakt aan één van de hoofdvragen van de sociologie, namelijk het cohesieprobleem (Ultee et al., 2003). NRC-columnist Bas Heijne wijt het huidige

toegenomen wantrouwen van burgers in de overheid aan de paradox dat de huidige normen en waarden van de samenleving de burger zelfbeschikking en autonomie voorhouden, maar dat de burger als individu weinig tot geen macht heeft om dit te realiseren (Heijne, 2021).

Er is al relatief veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen religie en institutioneel vertrouwen. Voorbeelden zijn onderzoeken naar het verband tussen religie en institutioneel vertrouwen in specifieke instituties zoals de parlementaire democratie (Ben-Nun Bloom & Arikan, 2012; Vlas & Gherghina, 2012) de EU (Boomgaarden & Freire, 2009; Minkenberg, 2009; Scherer, 2020), de wetenschap (O'Brien & Noy, 2018) en de rechtspraak (Grasmick et al., 1993). Er is echter nog weinig vergelijkend onderzoek verricht naar hoe verschillende religieuze denominaties variëren wat betreft institutioneel vertrouwen in specifiek de wetenschap.

De onderzoeksvraag luidt daarom: Wat is de relatie tussen religie en institutioneel vertrouwen in de wetenschap en hoe variëren katholieken, protestanten en aanhangers van New-Age hierin? Er zal gekeken worden naar de normen en waarden in de huidige samenleving in het algemeen en welk effect die hebben op institutioneel vertrouwen in de wetenschap. Uit het voorgaande blijkt dat er een spanning bestaat tussen de mate waarin burgers zelf denken invloed te hebben en de mate waarin de wetenschap deze invloed toelaat of juist invloed heeft op de burgers. Er zal betoogd worden dat de invloed die burgers zelf menen te hebben het resultaat is van een geschiedenis van individualisering. De historische context van waaruit de huidige (post)moderne mens is komen te ontstaan zal daarom eerst geschetst worden in het theoretisch kader. Aan de hand van Durkheim's anomietheorie is er een nulhypothese geformuleerd waarin geen verschil tussen de denominaties wordt verwacht. Op basis van Durkheim's sociale integratietheorie zijn er twee alternatieve hypothesen opgesteld waarin wel variatie tussen katholieken, protestanten en aanhangers van New Age in institutioneel vertrouwen in de wetenschap wordt verwacht. Er zal daarbij gekeken worden naar het effect van de mate waarin de normen en waarden van katholieken, protestanten en aanhangers van New-Age individualistisch zijn op institutioneel vertrouwen in de wetenschap. Om de hypothesen te toetsen zijn er statistische analyses met SPSS uitgevoerd op de data van God in Nederland 2015.

2. Theoretisch kader

2.1 Context: secularisatie en moderniteit

In deze scriptie wordt onderzocht hoe katholieken, protestanten en New Age-aanhangers in de huidige (post)moderne, gesecculariseerde tijd variëren wat betreft institutioneel vertrouwen in de wetenschap. De context van dit onderzoek is dus secularisatie en de moderniteit. Moderniteit is een vergaarbakbegrip voor allerlei ontwikkelingen die zich vanaf de achttiende eeuw in het Westen hebben voltrokken, waarvan de ontwikkeling van de wetenschap en voortschrijdende secularisering wellicht de meeste essentiële zijn (Sjögren, 2020). De seculariseringstheorie omvat drie essentiële processen die wederzijds met elkaar verband houden: de scheiding van kerk, economie, politiek en wetenschap, de privatisering van religie in de eigen sfeer en het afnemende maatschappelijke belang van religie (Taylor, 2007). Deze processen gaan over de institutionele rol van religie in de samenleving. Iemand die veel over de historische verschuivingen van de institutionele rol van religie heeft geschreven is de filosoof Charles Taylor (2007).

Taylor onderscheidt ruwweg drie fasen in de wereldgeschiedenis waarin de institutionele rol van religie telkens van minder belang is en het belang van het individu daarentegen groter wordt en noemt deze fasen de ‘paleo-Durkheimse dispensatie’, de ‘neo-Durkheimse dispensatie’ en de ‘post-Durkheimse dispensatie’ (Taylor, 2007, pp. 486-487). In de paleo-Durkheimse dispensatie vielen de samenleving en religie samen. Religie was de samenleving en visa versa (Taylor, 2007, pp. 486-487). In deze historische fase is religie zowel een reflectie en een functie van de samenleving (Taylor, 2007, pp. 486-487). In de neo-Durkheimse dispensatie, die zijn oorsprong vindt in de Reformatie en de daaropvolgende Romantiek en Verlichting, zijn er wel verschillende denominaties waaruit men kon kiezen, maar betekende dit ook dat men daarmee behoorde tot een politieke entiteit (Taylor, 2007, pp. 486-487). Het was in deze tijd dat het concept van de moderne natiestaat geboren werd (Taylor, 2007, pp. 486-487). Na de Tweede Wereldoorlog werd het belang van institutionele religie nog verder teruggedrongen en werd het individu het raamwerk van waaruit men het leven bezag (Taylor, 2007, pp. 475-476). Deze laatste fase wordt gekenmerkt door ‘expressieve authenticiteit’ waarbij het individu onbelemmerd zijn identiteit moet kunnen uiten en zich moet kunnen onderscheiden van anderen (Taylor, 2007, pp. 486-487). Structuren van buiten worden nu gezien als onderdrukkend voor de zelfrealisatie van het individu (Taylor, 2007). Taylor spreekt ook wel van de ‘subjective turn’ en bedoelt daarmee dat identiteit steeds meer wordt bepaald door relatieve ervaringen en steeds minder op basis van

het behoren tot een bepaalde traditie of sociale klasse (Heelas & Woodhead, 2005). De consumentencultuur speelt hierin een belangrijke rol, waarbij het kopen van producten en diensten eigenlijk ook het aanschaffen van een stukje identiteit betekent (Taylor, 2007, pp. 475-476). Het Westen heeft een ontwikkeling doorgemaakt waarbij het individu steeds meer op de voorgrond is komen te staan en collectieve krachten zoals de kerk steeds minder belangrijk zijn geworden. Dit heeft de samenleving gedifferentieerder gemaakt en dus chaotischer, onvoorspelbaarder en vatbaarder voor 'anomie'.

In grote lijnen geldt Taylor's historische analyse ook voor de Nederlandse geschiedenis. Na lange tijd van Spaanse en katholieke overheersing werd in 1588 de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden opgericht (Aupers & Kregting, 2013). Katholieken werden in de Republiek wel gediscrimineerd, maar zolang de protestantse dominantie geaccepteerd werd, was er relatief veel tolerantie. Het trauma van religieuze overheersing en oorlog lag nog vrij vers in het geheugen en men wou liever vrede dan wraak nemen op de katholieken (Aupers & Kregting, 2013). De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden hield in 1795 op te bestaan toen Frankrijk de Nederlandse gebieden bezette (Aupers & Kregting, 2013). De idealen van de Franse Revolutie werden toen ingevoerd en dit betekende dat voor het eerst kerk en staat volledig officieel van elkaar gescheiden werden (Aupers & Kregting, 2013). De Franse Tijd, ofwel de Bataafse Republiek, heeft geduurd tot 1806 toen keizer Napoleon zijn broer Lodewijk Napoleon tot koning van Holland maakte (Aupers & Kregting, 2013). In de eerste helft van de 19^e eeuw verzette een deel van de protestanten zich tegen de staatsgerichte Hervormde Kerk en noemden zich gereformeerden en ook katholieken begonnen zich te emanciperen (Aupers & Kregting, 2013). De bekendste en invloedrijkste leider van de gereformeerden was Abraham Kuiper, leider van de 'Kleine Luyden', die er in 1892 in slaagde de Gereformeerde Kerk Nederland op te richten (Aupers & Kregting, 2013). De organisatie van gereformeerden die zich losmaakten van de Hervormde Kerk en de katholieke strijd om gelijkheid in de negentiende eeuw vormen de basis van de verzuilde samenleving die in Nederland tot de jaren zestig van de twintigste eeuw heeft geduurd (Aupers & Kregting, 2013).

In het verzuilde Nederland werd het maatschappelijke leven georganiseerd in aparte zuilen waarvan de elites elkaar respecteerden. Hierdoor kon vrede tussen die zuilen gewaarborgd worden (Dooremalen, 2013). Er waren confessionele zuilen, namelijk de gereformeerde, hervormde en katholieke zuil, maar ook seculiere zuilen, te weten de socialistische en liberale zuil (Aupers & Kregting, 2013). Vanaf de jaren zestig verloren de zuilen binnen een generatie

hun greep op het politieke, sociale, economische en maatschappelijke leven (Aupers & Kregting, 2013). Individualisme en zelfontplooiing werd een centrale waarde in de maatschappij. Instituties zoals de kerk en het gezin stonden die zelfontplooiing louter in de weg, zo was de gedachte (Velthuis et al., 2013). De kerkgang- en ledental is in de decennia na 1960 enorm gedaald; waren er in 1966 nog tweemaal zoveel kerkelijken als buitenkerkelijken, in 2006 was deze ratio omgekeerd (Aupers & Kregting, 2013). Er kan gesteld worden dat de pluriformiteit van nu niet geheel nieuw is omdat het verzuilde Nederland al uit diverse groepen bestond (Janssen, 2007). Ook is wantrouwen jegens en protest tegen instituties eigenlijk een consistent gegeven in de vaderlandse geschiedenis. Protestanten hadden institutioneel wantrouwen jegens de Katholieke Kerk en gereformeerden jegens de staatsgerichte Hervormde Kerk (Janssen, 2007). Toen de zuilen vanaf de jaren zestig uiteenvielen en de nationale identiteit als het ware opnieuw vormgegeven moest worden, vulde nieuwlinks dit vacuüm op en schopte tegen alle instituties aan, inclusief de niet-religieuze instituties zoals de wetenschap (Janssen, 2007). De behoefte aan zingeving, spiritualiteit en geloof is echter niet verminderd en terwijl het ledental van de kerken en de kerkgang flink afgenomen is, is het aantal kleinere nieuwe kerken toegenomen en hebben nieuwe vormen van spiritualiteit terrein gewonnen (Janssen, 2007).

2.2 Religie en levensbeschouwing

Er zijn veel manieren om tegen religie aan te kijken. Volgens Klassen (2017) zijn er drie benaderingen om religie te definiëren, namelijk de cognitieve benadering, de functionele benadering en de benadering die uitgaat van hoe religie beleefd wordt. De cognitieve benadering bestudeert hoe bepaalde geloofsopvattingen leiden tot bepaalde praktijken (Klassen, 2017, pp. 8). De functionele benadering van religie bestudeert wat religie doet voor mensen en/of de samenleving (Klassen, 2017, pp. 10). De socioloog Émile Durkheim is een voorbeeld van een prominent denker binnen deze benadering (Klassen, 2017, pp. 11). Hij zag dat eind negentiende en begin twintigste eeuw fundamentele maatschappelijke veranderingen plaatsvonden (Klassen, 2017, pp. 11). Het was de tijd van industrialisering, urbanisering en de rol van de kerk in de samenleving werd kleiner (Klassen, 2017, pp. 11). Durkheim merkte op dat mensen onthecht raakten uit eerdere samenlevingsvormen en vroeg zich af welke rol religie hierin had en zou moeten hebben (Klassen, 2017, pp. 11). De benadering die uitgaat van hoe religie beleefd wordt richt zich op welke betekenis religie heeft voor gewone mensen in het alledaagse leven (Klassen, 2017, pp. 11). Deze benadering stelt de vraag wat mensen thuis, op straat, op het werk, maar ook in gebedshuizen doen (Klassen, 2017, pp. 11).

Omdat dit onderzoek gaat over de normen en waarden binnen de samenleving als geheel en binnen religies en het effect daarvan op institutioneel vertrouwen in de wetenschap en omdat de afgelopen jaren hier significante verschuivingen in hebben plaatsgevonden, wordt hier Durkheim's functionele definitie van religie gebruikt. Durkheim zag religie als een 'samenhangend systeem van opvattingen en praktijken met betrekking op het sacrale' (Aupers & Kregting, 2013). Verderop in de theoriesectie zal duidelijk worden dat bij katholieken het sacrale betrekking heeft op de kerk en de samenleving, bij protestanten op de individuele relatie met God en bij New Age-spiritualiteit het zelf heilig is en dat dit uitmaakt voor de mate waarin mensen individualistisch zijn en uiteindelijk ook de mate waarin zij instituties vertrouwen. Wat betreft het 'samenhangend systeem van opvattingen en praktijken' zal er een onderscheid gehanteerd worden tussen religie als formele organisatie, dat wil zeggen de kerk, en de inhoud van de religie.

2.3 Vertrouwen

'Vertrouwen' is een veelomvattend begrip. In het dagelijkse spraakgebruik kan het de betekenis hebben van berekenbaarheid en voorspelbaarheid (Dekker, 2011, pp. 199-200). In het normale taalgebruik duidt het woord vaak op het geloof in de bekwaamheid van een ander (Dekker, 2011, pp. 199-200). Verder wordt het woord vertrouwen gebruikt om aan te geven dat een ander ter goede trouw handelt (Dekker, 2011, pp. 199-200). In de sociaalwetenschappelijke literatuur heeft vertrouwen vaak betrekking op vertrouwen gebaseerd op rationele risicoanalyse en op de redelijke verwachting dat de vertrouwde partij rationeel te werk gaat (Dekker, 2011, pp. 199-200). Zoals in de inleiding al duidelijk is gemaakt, is dit vertrouwen nodig omdat zonder dit vertrouwen samenwerking onmogelijk is en de samenleving suboptimaal functioneert (Dekker, 2011, pp. 198-199).

Meer specifiek gaat dit onderzoek over institutioneel vertrouwen. Vertrouwen is nodig tussen burgers onderling om te kunnen samenwerken, maar vertrouwen is ook nodig tussen de maatschappelijke en politieke instituties, instellingen en organisaties en de burger. De eerste categorie van vertrouwen wordt vaak 'sociaal vertrouwen' genoemd, de tweede categorie wordt vaak aangeduid met de term 'institutioneel vertrouwen' (Dekker, 2011, pp. 197-198). Instituties zijn de informele en formele afspraken die het gedrag van mensen ordenen (Velthuis et al., 2013). Deze regels perken de individuele vrijheid in maar stellen burgers ook in staat vrij te zijn omdat ze duidelijk maken wat de spelregels zijn. Er zijn formele instituties die vastgelegd zijn op papier en informele instituties die niet gecodificeerd zijn (Velthuis et al., 2013). Organisaties zijn betrekkingen tussen mensen die eenzelfde doel ambiëren

(Velthuis et al., 2013). Er zijn formele organisaties, dat wil zeggen rechtspersonen, en informele organisaties zoals een los netwerk (Velthuis et al., 2013). ‘Institutioneel vertrouwen’ heeft in dit verband dus betrekking op formele en informele wetenschappelijke instituties, zoals de waarde van waarheidsvinding, en op formele organisaties, zoals de universiteiten, en informele organisaties, zoals netwerken van wetenschappers. Uit enkele onderzoeken blijkt dat naarmate het sociale vertrouwen toeneemt, het institutionele vertrouwen ook stijgt, ander onderzoek toont aan dat de relatie juist andersom is (Hakhverdian en Mayne, 2012). Sociaal vertrouwen en institutioneel vertrouwen zijn twee verschillende analytische concepten die in de praktijk sterk met elkaar samenhangen (Hakhverdian en Mayne, 2012). Wie meer sociaal vertrouwen heeft, heeft vaak ook meer fiducia in instituties.

Zowel de wetenschap als instituut en religie zijn domeinen van epistemologische en morele autoriteit volgens de Amerikaanse religiewetenschapper Proctor (2006, pp. 188-190). Beiden geven normatieve richting aan de samenleving en kunnen voortbestaan bij gratie van institutioneel vertrouwen (Proctor, 2006, pp. 188-190). De wetenschap geeft normatieve leiding aan de maatschappij door een lichaam van epistemologische kennis en organisatie via onder andere universiteiten (Proctor, 2006, pp. 188-190). Religie biedt morele richting door de heilige teksten, de organisatie van kerken en traditie (Proctor, 2006, pp. 188-190). Aangezien zowel religie en de wetenschap als instituut domeinen van autoriteit zijn, is vertrouwen wellicht de gemene deler. Proctor (2006, pp. 188-190) beweert dat het Engelse ‘to rely’ (vertrouwen) afgeleid is van het Latijnse woord ‘religare’, wat ‘samenbinden’ betekent. Dat vertrouwen, religie en sociale samenhang met elkaar verbonden zijn, is een rode draad in deze scriptie. Proctor (2006, pp. 188-190) onderscheidt verder vertrouwen in abstracte entiteiten, die hij aanduidt met ‘faceless commitments’, en vertrouwen in persoonlijk relaties, die hij ‘facework commitments’ noemt. Dit lijkt sterk op het onderscheid van Velthuis et al. (2013) tussen instituties, opgevat als formele en informele afspraken, en formele en informele organisaties.

2.4 Anomie

Ook de Tilburgse socioloog Peter Achterberg (2015) maakt een dergelijk onderscheid. Hij deelt institutioneel vertrouwen in de wetenschap op tussen vertrouwen in wetenschappelijke waarden en idealen en de uitvoering door wetenschappers verbonden aan universiteiten en andere instellingen en organisaties. Volgens Achterberg (2015) is er onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing dat het vertrouwen in de wetenschap dalende

is, al doet de beeldvorming anders vermoeden, maar ziet wel een kloof tussen de wetenschappelijke aspiraties en doelen van ‘de gewone man’ enerzijds en het vertrouwen in wetenschappers, universiteiten en wetenschapscommunicatie anderzijds. De wetenschappelijke waarden worden volgens Achterberg (2015) nog gehonoreerd, maar er zijn twijfels of wetenschappers en universiteiten wel integer te werk gaan. Er zou gesteld kunnen worden dat er nog relatief veel vertrouwen is in informele, niet gecodificeerde instituties, zoals de waarde van waarheidsvinding, maar minder vertrouwen in formele instituties en organisaties zoals universiteiten en wetenschapscommunicatie.

Achterberg (2015) draagt anomie aan als oorzaak hiervan. Volgens Achterberg (2015) treedt anomie op wanneer de maatschappij als chaotisch, onberekenbaar en ‘gespeend van zingeving’ ervaren wordt. Bij anomie is er dus sprake van een gebrek aan een ‘betekenisvolle sociale orde’ (de Koster et al., 2010). Durkheim heeft het concept geïntroduceerd (de Lange, 1993). Hij zag rationalisering als een proces van sociale desintegratie en schreef aan het begin van de twintigste eeuw: ‘De samenleving heeft van de mens een God gemaakt waarvan ze vervolgens de dienaar is geworden’ (de Lange, 1993). Anomie werd door Durkheim en andere sociaalwetenschappers na hem als de ‘ziekte van de moderniteit’ gezien (Achterberg, 2015). Volgens Durkheim betekende de overgang van premoderne samenlevingen naar moderne samenlevingen een overgang van een ‘gemeinschaft’-samenleving, gebaseerd op tradities, hiërarchie en een sterke nadruk op wederzijdse verplichtingen, naar een minder gestructureerde ‘gesellschaft’-samenleving, gebaseerd op autonomie, contractuele relaties tussen individuele burgers en samengehouden door abstracties als ‘de wet’ en ‘de staat’ (de Lange, 1993).

Volgens Durkheim vertoonden ‘gesellschaft’-samenlevingen meer economische anomie omdat de normen en waarden de doelen en middelen van burgers niet goed op elkaar aan lieten sluiten (de Lange, 1993). Ten tijde van de Franse Revolutie werden de hiërarchische gilden afgeschaft waarmee tevens de grenzen waarbinnen mensen economische doelen vaststelden verdwenen (Ultee, Arts & Flap, 2003, pp. 114). Doordat er meer economische vrijheid was, reikten de economische doelen van burgers verder dan de middelen toelieten aangezien economische middelen altijd schaars zijn. Dit leidde ertoe dat meer mensen het in de samenleving algemeen geldende verbod op zelfdoding niet naleefden. Dit verschil tussen wat men denkt te kunnen bereiken en wat men daadwerkelijk kan bereiken, lijkt sterk op wat Bas Heijne (2021) in Buitenhof over waarheidsvinding heeft gezegd.

De doelen en middelen moeten dus op elkaar afgestemd worden, anders ontstaat anomie, en die doelen en middelen zijn afhankelijk van welke normen en waarden er heersen in de samenleving. Als er anomie heerst, leidt dit ertoe dat andere algemeen geldende normen en waarden niet nageleefd worden. Durkheim's theorie richt zich op economische anomie en de algemeen geldende norm dat zelfdoding afkeurenswaardig is. Hier zal de theorie toegepast worden op wetenschappelijke anomie en de algemeen geldende norm de wetenschap te vertrouwen.

Net zoals in Durkheim zijn tijd, hebben er in de laatste halve eeuw grote en snelle veranderingen plaatsgevonden en zijn de normen en waarden van de samenleving veranderd. Kennis is, mede door de voortschrijdende ontwikkeling van de informatie- en communicatietechnologie, steeds verder gedemocratiseerd. In toenemende mate willen burgers zich informeren en aan waarheidsvinding doen. Westerse samenlevingen zijn verder in hoge mate geïndividualiseerd. Zelfontplooiing, expressieve authenticiteit en individuele autonomie zijn kernwaarden geworden in onze maatschappij. Dit geldt niet alleen voor seculiere mensen, maar voor de gehele maatschappij, kerkelijken inbegrepen. De kerkgang - en ledental is namelijk afgenomen, maar onder hen die nog wel katholiek of protestant zijn, is het geloof in de Bijbel als het Woord van God sinds 1996 toegenomen (Aupers & Kregting, 2013). Het aantal Christenen dat aangeeft dat religie 'belangrijk' tot 'zeer belangrijk' voor hen is, is de laatste jaren ook gestegen (Achterberg, 2009). Een afname van confessionaliteit heeft dus geleid tot een intensifiëring van het geloof in de privésfeer (Achterberg, 2009). Hoewel Nederland dus gesecculariseerd is, zijn de kerkelijke 'overblijvers' overtuigender dan ooit. Dit duidt erop dat de individualisering in alle gelederen, ook de religieuze, is doorgedrongen en kerkelijkheid een intrinsiek gemotiveerde individuele keuze is geworden op een 'religieuze markt'. De nadruk op individualisme in de huidige samenleving en de, onder andere door internet verruimde mogelijkheden om zelf kennis te vergaren zorgt ervoor dat veel burgers zichzelf hoge wetenschappelijke doelen stellen.

Vertrouwen in de wetenschap is een algemeen geldende norm in alle Westerse samenlevingen (Durant et al., 1989). Denk maar aan hoe regelmatig mensen hun verhaal kracht proberen bij te zetten door te vermelden dat het 'wetenschappelijk bewezen' is. Er is in het algemeen in de samenleving veel ontzag voor wat de wetenschap aan inzicht en gemak heeft voortgebracht. De wetenschap wordt over het algemeen als een van de grootste prestaties van de Westerse cultuur beschouwd (Durant et al., 1989). De invloed van de wetenschap is dan ook toegenomen de laatste decennia.

Achterberg stelt dat steeds meer mensen echter het idee hebben dat de wetenschap niet te beïnvloeden is en als almachtig wordt ervaren. Dit sentiment correspondeert nauw met hetgeen waar de eerder besproken Zeilmaker en Nuis voor waarschuwen, namelijk voor technocratie waarin een wetenschappelijke elite de meeste macht heeft en de democratie het nakijken. De toegenomen ervaren kloof tussen de wetenschappelijke doelen van individualistische burgers en de mate waarin de gevestigde wetenschap in staat is aan deze doelen tegemoet te komen, leidt onder een groeiende groep mensen tot gevoelens van anomie (Achterberg, 2015). Mensen hebben een grotere drang naar waarheid (doel) dan dat de gevestigde wetenschap (middel) hun kan bieden, zo is het idee onder veel mensen. Dit heeft tot gevolg dat de algemeen geldende norm van respect voor en vertrouwen in de wetenschap vaker geschonden wordt. Het institutionele vertrouwen in de wetenschap daalt dan. Het voorgaande gaat over algemeen geldende normen en waarden in de hedendaagse samenleving. De eerste hypothese luidt daarom: katholieken, protestanten en New Age-aanhangers verschillen niet significant qua institutioneel vertrouwen in de wetenschap.

2.5 Vertrouwen en de sociale integratietheorie van Durkheim

Durkheim droeg ook een andere verklaring aan voor het niet naleven van het gebod op zelfdoding, namelijk de mate waarin leden van een samenleving geïntegreerd zijn in de groepen waartoe zij behoren (Ultee, Arts & Flap, 2003, pp. 113). Het viel hem op dat zelfdoding vaker voorkwam onder protestanten in Frankrijk dan onder katholieken. Volgens Durkheim vertoont iedere samenleving een bepaalde samenhang en bestaat iedere samenleving uit intermediaire groeperingen (Ultee, Arts & Flap, 2003, pp. 105). Elke samenleving kent ook algemeen geldende normen en waarden (Ultee, Arts & Flap, 2003, pp. 105). Durkheim stelde dat naarmate men meer geïntegreerd is in de eigen groep, deze algemeen geldende normen en waarden meer nageleefd worden, wat uiteindelijk tot meer sociale cohesie in de samenleving leidt (Ultee, Arts & Flap, pp. 105). Ook stelde Durkheim dat naarmate een groep meer individuele oordeelsvorming toelaat, de groep minder de leden van deze groep beheerst en de integratie in de groep minder is (Ultee, Arts & Flap, pp. 107).

Er zal dus gekeken moeten worden naar de mate waarin de normen en waarden van de intermediaire groeperingen katholieken, protestanten en New Age-aanhangers individualistisch zijn om te kunnen bepalen in hoeverre de leden van deze groeperingen geïntegreerd zijn in hun religieuze of levensbeschouwelijke gemeenschap en in welke mate zij de algemeen geldende norm van vertrouwen in de wetenschap naleven of niet. Om de mate waarin een religieuze denominatie individualistische waarden met zich meedraagt te bepalen,

zal er gekeken worden naar zowel de inhoudelijke boodschap van de religie als naar de kerkorganisatie.

2.6 Protestanten, katholieken en institutioneel vertrouwen in de wetenschap

Het Christendom heeft met het protestantisme en de Reformatie een individualiseringslag gemaakt. Wat opvalt aan Taylor's werk over het Christendom en secularisering, is dat het belang van georganiseerd religie heeft ingeboet, maar dat het protestantisme daar aan bijgedragen heeft en er dus sprake is van een dialectiek tussen Christendom en secularisering (Taylor, 2007, pp. 486-487). Individualisering gaat over de ingebeelde plaats en de verantwoordelijkheid van het individu in de samenleving. De Reformatie en het protestantisme heeft een grote rol gespeeld in de verandering daarvan (Greeley, 1989). Calvijn was een belangrijke theoloog ten tijde van de Reformatie en stelde dat het belang van de soevereiniteit van God niet te overschatten is, waardoor het belang van menselijke instanties en rituelen aan kracht inboetten en de verantwoordelijkheid om God te leren kennen op de schouders van de individuele gelovige kwam te liggen. Later, in de negentiende eeuw, wees Weber op de relatie tussen het protestantisme en de opkomst van het moderne kapitalisme en de industriële samenleving waarvan Durkheim dacht dat die meer anomie vertoonde (Ultee, Arts en Flap, 2003, pp. 178-179). Volgens Weber was het protestantisme meer gericht op individuele verantwoordelijkheid en bood het de mogelijkheid tot een meritocratische samenleving in tegenstelling tot het katholicisme waar de rangen en standen meer vaststonden (Ultee, Arts en Flap, 2003, pp. 182-185). Let wel, het individu is hier nog niet volledig vrij. De restricties en disciplinerende die aan het individu opgelegd worden via het protestantisme zijn nog sterk aanwezig, zoals het benutten van door God geschonken talenten, zuinig zijn, het niet tonen van luxe en hard werken, maar komen niet meer van buiten zoals bij het katholicisme, maar van binnenuit (Ultee, Arts en Flap, 2003, pp. 182-185).

Wie ook over de ingebeelde plaats van het individu in de maatschappij in relatie tot religie heeft geschreven en tot de conclusie is gekomen dat het protestantisme vrij individualistisch van aard is, is Greeley (1989). Greeley (1989) definieert religie als een 'cultureel systeem', een collectie van richtinggevende symbolen die mensen betekenisgeving biedt en die al vroeg in de socialisatie bijgebracht wordt. Deze symbolen leggen een inprent in het bewustzijn en leiden duurzaam tot een bepaalde waardeoriëntatie (Greeley, 1989). Volgens Greeley (1989) is de ingebeelde plaats van het individu in zijn sociale omgeving bij protestanten 'dialectisch' en bij katholieken 'analogisch'. De analogische inbeelding ziet de wereld en al haar

gebeurtenissen als een reflectie, hoe onvoltooid ook, van God en het Heilige (Greeley, 1989). De dialectische inbeelding ziet de wereld en al haar gebeurtenissen als radicaal verschillend van God en het Heilige (Greeley, 1989). Grofweg zegt Greeley (1989) dat protestanten de samenleving gemiddeld meer zien als zondig en van God los en daarom een meer individualistische waardeoriëntatie hebben en katholieken gemiddeld de samenleving meer beschouwen als heilig en een weerspiegeling van God en daarom een meer collectivistische waardeoriëntatie hebben (Greeley, 1989).

Dat katholieken de relatie tussen het individu, de wereld en God als analogisch zien en protestanten juist als dialectisch heeft gevolgen voor gedrag en attitudes (Greeley, 1989). Zo zullen katholieken volgens Greeley (1989) sociale relaties meer waarderen dan protestanten omdat zij het goddelijke meer zien in zulke relaties en minder de zonde zoals protestanten. Ook stelt Greeley (1989) dat protestanten individualistischere waarden als initiatief, integriteit en ijver meer zullen waarderen. Verder denkt Greeley (1989) dat collectivistischere waarden als loyaliteit, gehoorzaamheid en geduld meer gewaardeerd zullen worden door katholieken. Ten slotte stelt Greeley (1989) dat katholieken een grotere nadruk zullen leggen op institutionele religie, toewijding en de autoriteit van de doctrine dan protestanten en dat katholieken minder kans hebben om zich eenzaam te voelen en zich beperkt te voelen door sociale relaties.

In tegenstelling tot bij het protestantisme staat de kerk in het katholicisme centraal in het geloof: alleen het leeraamt van de kerk kan het woord van God verklaren (Sullivan, 2002). De Katholieke Kerk is een transnationale wereldkerk waarvan het Vaticaan in Rome het bestuurlijke centrum is (<https://www.rkkerk.nl/kerk/wereldkerk/>, 2021).

De kerkorganisatie is in het protestantisme kleiner en minder hiërarchisch dan in het katholicisme. Zoals vermeld is volgens het protestantisme de soevereiniteit van God niet of nauwelijks te overschatten en is er geen andere bemiddeling tussen mens en God dan door Christus. Het ambt van predikant is bij protestanten dan ook functioneel en niet sacramenteel en met de Reformatie kwam in grote delen van Europa een einde aan de priesterlijke kerk. Gevolg was dat de protestantse kerkelijke afsplitsingen veel kleiner waren qua organisatorische omvang.

Niet alleen is de kerkorganisatie feitelijk gezien hiërarchischer in het katholicisme dan in het protestantisme, protestanten en katholieken percipiëren dit zelf ook zo blijkt uit onderzoek van Davidson et al. (1969). In een Amerikaans onderzoek van Davidson et al. (1969) is

gekeken naar hoe de verdeling van autoriteit binnen de kerk effect heeft op de verschillende rollen die kerkgangers en geestelijken hebben, op de wijze waarop de overtuigingen van de kerkgangers gevormd worden, op de planning en uitvoering van de dagelijkse kerkactiviteiten en op de besluiten die worden genomen aangaande financiën en kerkleer (Davidson et al., 1969). Uit dit onderzoek blijkt dat zowel protestanten als katholieken protestantse kerken als democratischer percipiëren dan katholieke kerken (Davidson et al., 1969). Katholieken zien echter wel hun eigen kerk als iets minder hiërarchisch dan dat protestanten de Katholieke Kerk percipiëren en protestanten zien de protestantse kerken als iets democratischer dan de mate waarin katholieken de protestantse kerken als democratisch zien (Davidson et al., 1969).

Zowel de inhoud als de organisatiestructuur van het protestantisme reflecteert een meer individualistische waardeoriëntatie dan het katholicisme. Meer individualistische waarden worden verondersteld negatief samen te hangen met de mate waarin men geïntegreerd is in de eigen intermediaire groep. Katholieken worden dus verondersteld meer geïntegreerd te zijn in hun gemeenschap dan protestanten. Omdat een hogere mate van integratie binnen de eigen religieuze groep wordt verondersteld samen te hangen met het beter naleven van de algemeen geldende norm van institutioneel vertrouwen in de wetenschap, luidt daarom de tweede hypothese: protestanten hebben minder institutioneel vertrouwen in de wetenschap dan katholieken.

2.7 New Age en institutioneel vertrouwen in de wetenschap

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw heeft de christelijke traditie ingeboet, maar heeft de zogenoemde New-Age-spiritualiteit aan populariteit gewonnen (Houtman et al., 2000). Sociologen als Dick Houtman stellen dat sinds de jaren zestig niet alleen de autoriteit van de kerk, maar ook de autoriteit van bijvoorbeeld de wetenschap minder is geworden, dat er een soort van tweede seculariseringsgolf is ontstaan waarbij niet alleen de religieuze instituties, maar alle instituties onder vuur kwamen te liggen. Waarheid is volgens de auteurs steeds meer een construct geworden dat steeds meer ‘gemaakt’ wordt in plaats van ‘gevonden’. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van positivistische wetenschap naar wetenschap als sociaal construct (Houtman et al., 2000). Dit strookt met wat Taylor zegt over individualisering en de ‘subjective turn’, waarheid en kennis wordt steeds minder gebaseerd op instituties van buiten en zijn steeds meer het gevolg van eigen interesse, ervaring, opvattingen en onderzoek. Het individualisme heeft zich via het protestantisme ontwikkeld van zelfonderzoek naar zelfontwikkeling in het neo-Durkheimse, moderne tijdperk, naar

uiteindelijk expressieve authenticiteit in het post-Durkheimse, postmoderne tijdperk (Taylor, 2007). Individualiteit en zelfontplooiing is voor mensen in dit tijdperk een morele plicht geworden. De autoriteit van de officiële instituties is namelijk erg afgebrokkeld en de ultieme autoriteit is het zelf is geworden (Taylor, 2007). Dit correleert duidelijk met de kloof waar Achterberg (2015) over schrijft tussen wetenschappelijke aspiraties enerzijds en wetenschappers en wetenschappelijke instellingen anderzijds; terwijl de autoriteit van wetenschappers en universiteiten minder geworden is, is het steeds meer een morele plicht geworden om zelf dat kennisvacuüm op te vullen.

New-Age kenmerkt zich door een sterke nadruk op de binnenwereld en individuele doelen en de demonisering van instituties (Houtman et al., 2000). New-Age is religieus in die zin dat het een zingevingskader biedt en het idee van een bovennatuurlijke orde omarmt (Houtman et al., 2000). In New-Age zijn persoonlijke gebeurtenissen van belang. Die worden gezien als richtingaanwijzers voor zelfontplooiing (Houtman et al., 2000). New-Age is individualistisch omdat het de dogmatiek en hiërarchie van de kerk en andere instituties hekelt (Houtman et al., 2000). New Age-aanhangers worden gekenmerkt door een grote pluriformiteit en kunnen tevens gezien worden als een coherente gemeenschap (Aupers & Houtman, 2006). Wat alle New Age-aanhangers met elkaar gemeen hebben is de sacralisatie van het zelf en de afwijzing van instituties (Aupers & Houtman, 2006). Het mondaine zelf is voor New Age-aanhangers het conventionele, door instituties gesocialiseerde zelf (Aupers & Houtman, 2006). Het hogere zelf is het authentieke zelf (Aupers & Houtman, 2006). Wat alle New Age-aanhangers ook met elkaar delen, is het geloof in perennialisme: het idee dat alle religieuze tradities gelijkwaardig zijn en gezien worden als verschillende wegen naar dezelfde goddelijke waarheid (Aupers & Houtman, 2006).

New-Age kent geen centrale kerkelijke organisatie (Houtman et al., 2000). Omdat New Age-aanhangers zich niet bij hun identiteitsconstructie en morele oordeelsvorming willen laten beperken door autoriteiten van buiten en de kerk als hiërarchische organisatie dus helemaal afwijzen, is de organisatiestructuur beperkt (Houtman et al., 2000). Wel is er volgens Aupers en Houtman (2006) sprake van een socialisatieproces dat in drie stappen verloopt. Eerst wordt een nieuw cognitief interpretatiekader verworven waarna nieuwe ervaringen opgedaan worden en het nieuwe wereldbeeld uiteindelijk gelegitimeerd wordt door morele kritiek van buitenstaanders te problematiseren als niet verlicht (Aupers & Houtman, 2006). New Age spiritualiteit wordt vaak ingezet op het werk bij de overheid en in het bedrijfsleven door externe spirituele centra omdat het idee is ontstaan dat authentieke, verlichte en gelukkige

werknemers ook productieve werknemers zijn (Aupers & Houtman, 2006). Van helemaal geen organisatiestructuur is dus geen sprake, maar het proces van socialisatie is wel gebaseerd op de eigen, vrij keuze (Aupers & Houtman, 2006).

Zowel de inhoud als de gebrekkige organisatiestructuur van New Age reflecteert een meer individualistische waardeoriëntatie dan het katholicisme en het protestantisme. Meer individualistische waarden worden verondersteld negatief samen te hangen met de mate waarin men geïntegreerd is in de eigen intermediaire groep. New Age-aanhangers worden dus verondersteld minder geïntegreerd te zijn in hun gemeenschap dan zowel katholieken en protestanten. Omdat een mindere mate van integratie binnen de eigen religieuze groep wordt verondersteld negatief samen te hangen met het naleven van de algemeen geldende norm van institutioneel vertrouwen in de wetenschap, luidt daarom de derde hypothese: New Age-aanhangers hebben minder institutioneel vertrouwen in de wetenschap dan katholieken en protestanten.

3. Methoden

3.1 Dataset

Om de hypothesen te toetsen is gebruik gemaakt van de dataset God in Nederland 2015, een landelijk, longitudinaal onderzoek over religie en samenleving op basis van een vragenlijst die voor het laatst is uitgevoerd in 2015. Eerdere edities van dit onderzoek waren er in 2006, 1995, 1979 en 1966.

De vragenlijst is onderverdeeld in drie delen. Het eerste deel gaat over de Nederlandse maatschappij en de rol die religie en kerken daarin spelen. Het tweede deel bevat vragen die gericht zijn op hoe er in het eigen leven tegen religie en spiritualiteit aangekeken wordt en op welke manier respondenten bezig zijn met religie. Het laatste onderdeel bevat vragen over hoe verbonden men zich voelt met kerken of andere religieuze groeperingen.

De data zijn begin juni 2015 over een periode van vier weken verzameld doormiddel van een web-enquête die is gehouden onder een benadering van een steekproef uit een internetpanel. Dit internetpanel is het uit 7.000 leden bestaande LISS-panel dat sinds 2007 bestaat en geïnitieerd is voor wetenschappelijk, maatschappelijk en beleidsrelevant onderzoek. Mensen konden zich niet aanmelden om lid te worden van dit panel, maar zijn uitgenodigd. Uit dit panel is een steekproef van 2956 respondenten van boven de 17 jaar oud per email benaderd

om mee te doen aan het God in Nederland 2015-onderzoek. Van die 2956 respondenten zijn de gegevens van 2243 respondenten gebruikt in de dataset, wat neerkomt op een responspercentage van 74. De overige respondenten zijn buiten beschouwing gelaten wegens het voor minder dan de helft invullen van de vragenlijst of vanwege dat er bij te veel vragen 'weet niet' of 'geen mening' was ingevuld.

Omwille van de representativiteit is de responsgroep vergeleken met populatiegegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Bernts & Berghuijs, 2016) en is er gekeken naar het opleidingsniveau, geslacht, leeftijd en de stedelijkheid van de woonplaats. Van de respondenten is 46.5 procent man en 53.5 procent vrouw. Er is sprake van een lichte oververtegenwoordiging van lager opgeleiden en een lichte ondervertegenwoordiging van jongeren en stedelingen onder de respondenten in vergelijking met de Nederlandse bevolking. De gemiddelde leeftijd van de respondent is afgerond 52 jaar.

Het onderzoek is in 2015 voor het eerst online gehouden. Omdat men het gemakkelijker vindt om online een vragenlijst af te nemen dan face-to-face, heeft dit geresulteerd in een hogere respons, en daarmee een hogere betrouwbaarheid, dan bij eerdere jaargangen. Ook was het online afnemen van vragenlijsten bevorderlijk voor de betrouwbaarheid omdat dit online meer gestandaardiseerd is dan wanneer er sprake is van interactie tussen verschillende interviewers en verschillende geïnterviewden. De validiteit is hierdoor wellicht wel afgenomen omdat de vragen niet opgehelderd konden worden en er daardoor misschien oppervlakkiger geantwoord is.

3.2 Operationalisering

Uit de theorie en de hypothesen zijn drie concepten te onderscheiden, namelijk religieuze denominatie, de mate waarin de waardeoriëntatie die bij een denominatie behoort individualistisch is en institutioneel vertrouwen in de wetenschap. Er is onderzocht of er verschillen in gemiddelden bestaan tussen de drie categorieën in institutioneel vertrouwen in de wetenschap en in de mate waarin een waardeoriëntatie die bij een denominatie hoort individualistisch is. Er zijn dus twee afhankelijke variabelen en een onafhankelijke variabele. Op basis van de theorie wordt verondersteld dat naarmate het waardepatroon collectivistischer is, het institutioneel vertrouwen in de wetenschap toeneemt omdat men dan beter geïntegreerd zou zijn in de eigen groep. Veel vragen uit de vragenlijst meten niet direct de variabelen, maar zijn afgeleide indicatoren.

Institutioneel vertrouwen in de wetenschap. Als indicator van deze variabele is item 1 van vraag 2 uit de vragenlijst God in Nederland 2015 gebruikt: ‘Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk hebt in elk van de volgende instellingen?’ Het item geeft aan dat die vraag beantwoord dient te worden met betrekking tot ‘de wetenschap’. Een hogere score geeft een hogere mate van vertrouwen in de wetenschap aan.

Mate waarin het waardepatroon collectivistisch is. Volgens de theorie zijn de twee belangrijkste dimensies van de mate waarin een waardepatroon individualistisch is: de mate waarin zelfontplooiing centraal staat en de mate van anti-institutionalisme. Omdat de schalen van de vragen die indicatoren zijn van deze dimensies allemaal bij een hogere score een mindere mate van individualisme aangaven, en dus een hogere mate van collectivisme, is deze variabele ‘mate waarin het waardepatroon collectivistisch is’ genoemd.

Om de mate waarin het waardepatroon van mensen collectivistisch is te kunnen meten, zijn er 4 vragen geselecteerd die indicatoren zijn van de twee hoofddimensies van dit concept. Deze vragen bestaan uit stellingen waarop geantwoord is op een 5-punts Likertschaal. Deze vragen zijn samengevoegd tot een gemiddelde indexvariabele.

Om de mate waarin zelfontplooiing centraal staat te meten zijn de vragen 3.3 en 3.4 geselecteerd. Vraag 3.3 en 3.4 zijn stellingen waarop op een 5-punts Likertschaal geantwoord is of men het daarmee eens of oneens was. Vraag 3.3 luidt: ‘Als de kerken verdwijnen, heeft het egoïsme vrij spel. Vraag 3.4 luidt: ‘Het geloof in God zorgt dat de samenleving niet verloedert.’ Een hogere score geeft een mindere mate waarin zelfontplooiing centraal staat aan.

Om de mate van anti-institutionalisme te meten zijn de vragen 6.1 en 6.2 geselecteerd. Dit zijn twee stellingen waarop geantwoord is of men het daarmee eens of oneens is op een 5-punts Likertschaal. Vraag 6.1 luidt: ‘De overheid mag parochies, moskeeën of kerkelijke gemeentes niet financieel ondersteunen’. Vraag 6.2 luidt ‘De overheid moet er garant voor staan dat in elke plaats minstens één kerkgebouw overblijft waar mensen kunnen samenkomen’. Een hogere score geeft een lagere mate van anti-institutionalisme aan.

De gemiddelde indexvariabele voor *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* bleek betrouwbaar (4 items; $\alpha = .696$) (Allen & Bennet, 2012, pp. 217).

Religieuze denominatie. Deze onafhankelijke variabele is een nominale categorische variabele die uit de categorieën katholiek, protestant en New Age bestaat. Vraag 31 is hiervoor gesteld:

‘Bij welk kerkgenootschap of welke godsdienstige groepering bent u aangesloten?’ Deze variabele bestaat uit de categorieën: ‘Protestantse Kerk in Nederland’ en ‘Rooms-Katholieke Kerk’.

Om te toetsen of iemand een aanhanger van New-Age is, is eerst vraag 30 gesteld: ‘Bent u aangesloten bij een kerkgenootschap of godsdienstige groepering? Als het antwoord hierop 2 ‘nee’ was, is vraag 22 gesteld: ‘Ongeacht of u zichzelf als religieus beschouwt of niet, hoe spiritueel zou u zeggen dat u bent?’ Als op vraag 22 1 ‘beslist wel’ werd geantwoord, werd vraag 23 nog gesteld: ‘Heeft deze spiritualiteit in uw leven een bepaalde betekenis en zo ja, hoe groot is die betekenis dan?’. Als ook vraag 22 met 1 ‘ja, zeer grote betekenis’ beantwoord werd, was er sprake van een aanhanger van New Age.

Eerst zijn analyses uitgevoerd met deze voorwaarden voor de categorie New Age. Vervolgens zijn analyses uitgevoerd met verruimde voorwaarden. Dan zijn ook de respondenten die op vraag 22 2 ‘enigszins spiritueel’ hebben geantwoord en de respondenten die op vraag 23 2 ‘ja, grote betekenis’ hebben geantwoord meegenomen in de analyse.

3.3 Databewerking

Alvorens een goede analyse uitgevoerd kon worden, is er eerst gekeken naar welke gegevens er gebruikt konden worden. Wat betreft *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* was het aantal respondenten in eerste instantie $n = 2197$. Daarvan zijn eerst alle respondenten verwijderd die katholiek, protestant noch New Age waren. Vervolgens zijn alle respondenten die op vraag 2.1 over institutioneel vertrouwen in de wetenschap 99 ‘weet niet/ geen mening’ hadden geantwoord verwijderd.

Uiteindelijk is er geïmputeerd bij meerdere vragen van de indexvariabele *mate waarin het waardepatroon collectivistisch is*. Bij vraag 3.3 en 3.4 is 99 ‘weet niet/geen mening’ vervangen door 3 ‘niet mee eens/niet mee oneens’. Bij vraag 6.1 en 6.2 zijn de respondenten die 99 ‘weet niet/geen mening’ hebben ingevuld vervangen door 3 ‘neutraal’. ‘Weet niet/geen mening’ is iets anders dan ‘niet mee eens/niet mee oneens’ of ‘neutraal’. Het was echter wenselijk een zo hoog mogelijk aantal respondenten te analyseren en deze antwoordcategorieën lijken dusdanig op elkaar dat imputeren verantwoord leek. Het aantal respondenten dat voor de eerste analyse voor *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* gebruikt is, is $n = 542$. Het aantal respondenten dat voor de eerste analyse voor *institutioneel vertrouwen in de wetenschap is* gebruikt, is $n = 533$.

Ten slotte zijn de voorwaarden van de categorie New Age verruimd. Ook de respondenten die op vraag 22 2 ‘enigszins spiritueel’ hebben geantwoord en de respondenten die op vraag 23 2 ‘ja, grote betekenis’ hebben geantwoord zijn toen meegenomen in de analyse. Het aantal respondenten dat voor de tweede analyse van *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* gebruikt is, steeg naar $n = 622$. Het aantal respondenten dat voor de tweede analyse van *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* gebruikt is, steeg naar $n = 612$.

3.4 Analyses

Er zijn one-way ANOVA’s uitgevoerd om te toetsen of er verschillen in gemiddelden zijn tussen katholieken, protestanten en New Age-aanhangers wat betreft *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* en *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*. Om te weten of er aan de assumptie van homogeniteit voldaan werd, is er bij elke analyse een Levene’s test uitgevoerd. Als er niet aan die assumptie werd voldaan, werden de resultaten geïnterpreteerd aan de hand van de Welch-test, een robuustere toets voor wanneer er geen sprake is van gelijke varianties. Voor de verschillen tussen de specifieke denominaties uit de post hoc test is er een Tamhane-test uitgevoerd wanneer de assumptie van homogeniteit geschonden werd en een Tukey’s-test wanneer deze assumptie niet geschonden werd. Voor alle analyses is er gekozen voor een significantieniveau van $\alpha = .05$. Alle analyses zijn met de 27^e editie van SPSS uitgevoerd.

4. Resultaten

Zoals zichtbaar in Tabel 1 blijken protestanten het meest collectivistisch te zijn, gevolgd door katholieken en New Age-aanhangers. Uit Tabel 2 valt af te lezen dat katholieken het meeste vertrouwen hebben in de wetenschap, gevolgd door protestanten en New Age-aanhangers.

Tabel 1

Descriptives *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

	N	Mean	Std. Deviation
Katholiek	286	3,1093	,77011
Protestant	211	3,3685	,79256
New Age	45	2,9778	,83568
Total	542	3,1993	,79535

Tabel 2**Descriptives** *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

	N	Mean	Std. Deviation
Katholiek	282	7,66	1,198
Protestant	207	7,38	1,342
New Age	44	7,14	2,195
Total	533	7,51	1,369

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* te vergelijken tussen de denominaties en zodoende het mechanisme onder hypothese 2 en 3 te toetsen. Zoals zichtbaar in Tabel 1 in Bijlage 1 werd de assumptie van homogene varianties niet geschonden $F(2,539) = .451, p = .637$. Uit Tabel 2 in Bijlage 1 valt af te lezen dat er een significant verschil gevonden is tussen de groepen $F(2, 541) = 8.586, p < .000$.

Zoals zichtbaar in Tabel 3 is uit de Tukey post hoc test gebleken dat (bij handhaving van α van .05) *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* significant lager is voor katholieken ($M=3.109, SD = .770$) en New Age-aanhangers ($M = 2.978, SD = .836$) dan voor protestanten ($M=3.369, SD=.793$). Verder heeft de Tukey post hoc test laten zien dat *qua mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* New Age-aanhangers niet significant verschillen van katholieken.

Tabel 3**Tukey test** *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

	(I) Denom2	(J) Denom2	Mean			95% Confidence Interval	
			Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Katholiek	Protestant	-,25922*	,07119	,001	-,4265	-,0919
		New Age	,13149	,12580	,549	-,1642	,4271
		New Age	,39071*	,12880	,007	,0880	,6934

Een one-way ANOVA is uitgevoerd om *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* te vergelijken tussen de drie religieuze groepen en zodoende hypothese 1, 2 en 3 te toetsen. Zoals zichtbaar in Tabel 3 in Bijlage 1 is de assumptie van homogene varianties geschonden,

$F(2, 530) = 15.620, p = .000$. Uit Tabel 4 in Bijlage 1 valt af te lezen dat er een significant verschil in *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* is gevonden tussen de verschillende religieuze categorieën $F(2, 108.933) = 3.564, p = .016$.

Zoals zichtbaar in Tabel 4 bleek uit de Tamhane post hoc test dat (bij handhaving van α van .05) *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* significant hoger is onder katholieken ($M = 7.66, SD = 1.198$) dan onder protestanten ($M = 7.38, SD = 1.342$). Verder blijkt uit de Tamhane post hoc test dat er geen significant verschil in *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* is tussen protestanten en New Age-aanhangers ($M = 7.14, SD = 2.195$) en ook dat New Age-aanhangers en katholieken niet significant verschillen wat betreft *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*.

Tabel 4

Tamhane test *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

Afhankelijke variabele: Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap

	(I) Denom2	(J) Denom2	Mean Difference			95% Confidence Interval	
			(I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound
Tamhane	Katholiek	Protestant	,278	,117	,054	,00	,56
		New Age	,523	,339	,339	-,31	1,36
		New Age	,245	,344	,858	-,60	1,09

Er is nog een keer een one-way ANOVA uitgevoerd om zowel *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* als *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* te vergelijken tussen de drie categorieën. Dit keer zijn de voorwaarden verruimd voor wanneer iemand als New Age-aanhanger aangemerkt mag worden. Nu zijn ook de respondenten meegenomen die op vraag 22 2 'enigszins spiritueel' hebben geantwoord en op vraag 23 2 'ja, grote betekenis'. Het aantal respondenten is hiermee toegenomen tot respectievelijk 622 voor de analyse over *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* en 612 voor de analyse over *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*.

Tabel 5**Descriptives** *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

	N	Mean	Std. Deviation
Katholiek	286	3,1093	,77011
Protestant	211	3,3685	,79256
New Age	125	2,8200	,97064
Total	622	3,1391	,84351

Tabel 6**Descriptives** *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

	N	Mean	Std. Deviation
Katholiek	282	7,66	1,198
Protestant	207	7,38	1,342
New Age	123	7,38	1,696
Total	612	7,51	1,364

Zoals zichtbaar in Tabel 5 blijkt weer dat protestanten het meest collectivistisch zijn, gevolgd door katholieken en New Age-aanhangers. Uit Tabel 6 valt af te lezen dat katholieken het meeste vertrouwen hebben in de wetenschap, gevolgd door protestanten en New Age-aanhangers.

Een tweede one-way ANOVA is uitgevoerd voor *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* die het mechanisme toetst onder hypothese 2 en 3. Zoals zichtbaar in Tabel 5 in Bijlage 1 werd de assumptie van homogene geschonden $F(2, 619) = 7.157, p = .001$. Uit Tabel 6 in Bijlage 1 valt af te lezen dat er een significant verschil is tussen de drie groepen $F(2, 302.523) = 15.555, p = .000$.

Zoals zichtbaar in Tabel 7 bleek uit Tamhane post hoc test dat (bij handhaving van α van .05) *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* significant lager is voor katholieken ($M = 3.109, SD = .770$) dan voor protestanten ($M = 3.369, SD = .793$). Ook laat de Tamhane post hoc test zien dat *de mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* significant lager was voor New Age-aanhangers ($M = 2.820, SD = .971$) dan voor protestanten. Ten slotte laat de Tamhane post hoc test zien dat qua *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* New Age-aanhangers significant lager scoren dan katholieken.

Tabel 7**Tamhane test** mate waarin een waardepatroon collectivistisch isAfhankelijke variabele: *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

	(I) Denom2	(J) Denom2	Mean			95% Confidence Interval	
			Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound
Tamhane	Katholiek	Protestant	-,25922 [*]	,07107	,001	-,4296	-,0889
		New Age	,28927 [*]	,09803	,011	,0532	,5254
		New Age	,54848 [*]	,10254	,000	,3018	,7952

Er is nogmaals een one-way ANOVA uitgevoerd voor *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* om zodoende hypothese 1, 2 en 3 te toetsten. Zoals zichtbaar in Tabel 7 in Bijlage 1 werd de assumptie van homogene varianties geschonden $F(2, 609) = 6.048, p = .003$. Uit Tabel 8 in Bijlage 1 valt af te lezen dat er een significant verschil in *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* gevonden is tussen de verschillende religieuze categorieën $F(2, 288.052) = 3.368, p = .018$.

Zoals zichtbaar in Tabel 8 bleek uit de Tamhane post hoc test dat (bij handhaving van α van .05) *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* significant hoger is onder katholieken ($M = 7.66, SD = 1.198$) dan onder protestanten ($M = 7.38, SD = 1.342$). Verder blijkt uit de Tamhane post hoc test dat er geen significant verschil in *institutioneel vertrouwen in de wetenschap* is tussen protestanten en New Age-aanhangers ($M = 7.38, SD = 1.696$) en ook dat New Age-aanhangers en katholieken niet significant verschillen wat betreft *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*.

Tabel 8**Tamhane test** *institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

Afhankelijke variabele: Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap

	(I) Denom2	(J) Denom2	Mean Difference			95% Confidence Interval	
			(I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound
Tamhane	Katholiek	Protestant	,278	,117	,054	,00	,56
		New Age	,277	,169	,276	-,13	,68
		New Age	,000	,179	1,000	-,43	,43

5. Conclusie en discussie

Onderzocht is de relatie tussen religie en institutioneel vertrouwen in de wetenschap en hoe katholieken, protestanten en New Age-aanhangers hierin variëren. De nulhypothese dat katholieken, protestanten en New Age-aanhangers niet verschillen qua institutioneel vertrouwen in de wetenschap omdat zij alle drie in gelijke mate individualistisch zijn, werd in beide analyses niet ondersteund. Er is juist bewijs gevonden voor de alternatieve hypothese dat deze denominaties wel degelijk verschillen. Ook voor de mate waarin het waardepatroon van de drie religieuze groepen individualistisch is, is bij beide analyses statistische ondersteuning gevonden dat deze religieuze groepen juist wel verschillen.

De tweede hypothese die stelt dat katholieken meer institutioneel vertrouwen hebben in de wetenschap dan protestanten, is wel bevestigd in beide analyses. Echter kan niet geconcludeerd worden dat dit het gevolg is van het feit dat protestanten een meer individualistisch waardepatroon hebben dan katholieken. Er is hiervoor op basis van beide analyses geen statistisch bewijs gevonden. Protestanten zijn volgens beide analyses juist significant collectivistischer dan katholieken.

De derde hypothese, namelijk dat New Age-aanhangers minder institutioneel vertrouwen in de wetenschap hebben dan zowel katholieken als protestanten kan vooralsnog ook niet worden bevestigd. De gemiddelden van katholieken en protestanten lijken wat dit betreft in beide analyses niet te verschillen van het gemiddelde van New Age-aanhangers. Voor wat betreft het mechanisme onder de derde hypothese, namelijk dat New Age-aanhangers een meer individualistisch waardepatroon hebben dan zowel protestanten als katholieken, blijkt uit de eerste analyse dat er geen verschil is tussen New Age-aanhangers en katholieken, maar dat protestanten wel collectivistischer zijn dan New Age-aanhangers.

Uit de tweede analyse blijkt dat zowel katholieken als protestanten een significant collectivistischer waardepatroon hebben dan New Age-aanhangers. De theoretische onderbouwing onder de laatste hypothese wordt daarmee deels ondersteund. De algemene bevindingen schetsen een gemêleerd beeld. Zowel hypothese 1 als de onderbouwing ervan wordt niet ondersteund. Hypothese 2 is bevestigd, maar het mechanisme eronder wordt niet ondersteund. Ten slotte kon hypothese 3 vooralsnog niet bevestigd worden, maar werd de theoretische onderbouwing van deze hypothese deels wel ondersteund.

Wat zijn hiermee de implicaties voor de theorie? De eerste nulhypothese is uit Durkheim's anomietheorie gededuceerd (Achterberg, 2015; Ultee et al., 2003). Het idee was dat alle

gelederen van de samenleving in hoge mate geïndividualiseerd zijn en dat deze hoge mate van individualisering heeft geleid tot een grotere drang naar waarheid en kennis dan dat de gevestigde wetenschap kan bieden, terwijl de wetenschap steeds meer invloed lijkt te hebben en steeds minder te beïnvloeden lijkt. Hierdoor wordt de algemeen geldende norm van respect voor en vertrouwen in de wetenschap vaker geschonden door alle leden van de samenleving (Achterberg, 2015; Ultee et al., 2003; Durant et al., 1989). De bevindingen bevestigen deze theorie niet: de drie religieuze groepen blijken wel te verschillen in hoe individualistisch hun waardepatroon is. Zij verschillen ook in de mate waarin zij de wetenschap vertrouwen, dus dat zou in eerste instantie erop duiden dat er inderdaad een verband bestaat tussen de mate waarin men een individualistisch waardepatroon heeft en de mate waarin instituties zoals de wetenschap vertrouwd worden.

De tweede en derde alternatieve hypothese zijn gededuceerd uit Durkheim's sociale integratietheorie (Ultee et al., 2003). De redenering was dat meer individualistische waarden negatief samenhangen met de mate waarin men geïntegreerd is in de eigen gemeenschap en dat een hogere mate van integratie binnen de eigen groep verondersteld wordt positief samen te hangen met het naleven van de algemeen geldende norm van institutioneel vertrouwen in de wetenschap (Ultee et al., 2003; Durant et al., 1989). Omdat uit de literatuur bleek dat het protestantisme zowel qua inhoud als kerkstructuur een individualistischer waardepatroon kent dan het katholicisme, is de tweede hypothese opgesteld dat protestanten minder institutioneel vertrouwen in de wetenschap hebben dan katholieken. En omdat New Age zowel qua organisatiestructuur als qua inhoud een individualistischer waardepatroon met zich meebrengt dan zowel het protestantisme als het katholicisme, is er de derde hypothese geformuleerd, namelijk dat New Age-aanhangers minder vertrouwen hebben in de wetenschap dan zowel protestanten als katholieken. De tweede hypothese wordt bevestigd, alleen blijkt het mechanisme eronder anders te liggen. En hoewel het mechanisme onder de derde hypothese deels wordt bevestigd, wordt de hypothese zelf niet ondersteund. Dit doet afvragen hoe valide de sociale integratietheorie van Durkheim in deze context is.

Dat de theorieën die gebruikt zijn om tot de hypothesen te komen niet geheel bevestigd worden kan liggen aan het gebruikte meetinstrument. Dat protestanten uit beide analyses significant collectivistischer blijken te zijn dan katholieken en dat uit de eerste analyse alleen protestanten collectivistischer blijken te zijn dan New Age-aanhangers is tegen de verwachting in en heeft wellicht te maken met de operationalisering van de variabele *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*.

Dit is een complex construct dat gesimplificeerd geoperationaliseerd is met slechts vier vragen uit de vragenlijst. De geselecteerde vragen zijn enkel indicatoren van de twee belangrijkste dimensies van dit construct: de mate waarin zelfontplooiing centraal staat en de mate van anti-institutionalisme. Uit de theorie blijkt dat er meer dimensies bestaan van het concept, zoals de subjectieve turn en expressieve authenticiteit (Taylor, 2007). De vragen uit de vragenlijst waren verder niet direct geschikt om deze variabele te meten, maar verschaften slechts indirect informatie. Zo zegt de stelling van vraag 3.3 ‘Als de kerken verdwijnen, heeft het egoïsme vrij spel’ en de stelling van vraag 3.4 ‘Het geloof in God zorgt dat de samenleving niet verloedert’ slechts indirect iets over de mate waarin zelfontplooiing centraal staat. De redenering was dat mensen die erg geloven in zelfontplooiing daarvoor geen kerken of God nodig hebben. Wellicht was dit een te indirecte manier om te meten in hoeverre iemands waardepatroon individualistisch is, maar de vragenlijst liet helaas geen nauwkeurigere dekking toe. Verder wilde ik het meetinstrument zo spaarzaam mogelijk houden. Aangezien de operationalisering van *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is* een zwakte is van deze studie, is het voor vervolgonderzoek aan te bevelen een meer valide meetinstrument hiervoor te gebruiken zoals bijvoorbeeld Triandis et al. (1986) hebben gedaan.

Wat verder een zwakte van dit onderzoek is, is de operationalisering van New Age. Ook is het meetinstrument hiervan relatief gesimplificeerd. Uit de theorie kunnen vier dimensies van dit concept gedestilleerd worden: de sacralisatie van het zelf, perennialisme, de afkeer van instituties en zingeving en spiritualiteit (Aupers & Houtman, 2006). In de vragenlijst komen slechts twee bruikbare vragen voor, die indicatoren zijn van enkel de dimensie zingeving en spiritualiteit. Hiervoor is gekozen om het meetinstrument voor deze variabele zo spaarzaam mogelijk te houden, de toch al relatief kleine *n* die bij deze denominatie hoort zo groot mogelijk te houden en om overlap met de variabele *mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*, dat ook de dimensie afkeer van instituties kent, te voorkomen.

Uit de theorie blijkt dat anomie vooral optreedt in tijden van grote en snelle veranderingen. De gebruikte dataset dateert uit 2015 en de daaropvolgende 6 jaren zijn turbulent te noemen. Na 2015 is de klimaattransitie in gang gezet, hebben er grote demografische veranderingen plaatsgevonden, denk aan de toename van niet-Westerse migratie sinds Merkel’s ‘Wir schaffen das’, alsmede significante culturele en maatschappelijke veranderingen, zoals hetgeen de Metoo-beweging en Black Lives Matter teweeg hebben gebracht. Het is net in deze periode dat de onvrede over de wetenschap, die voornamelijk achter deze veranderingen lijkt te staan en ze deels zelf geïnitieerd lijkt te hebben (Choudry, 2020), toegenomen lijkt te zijn. De in de

inleiding beschreven demonstranten tegen de coronamaatregelen ageren namelijk ook tegen deze zaken (NCTV, 2020). Het is aan te bevelen nieuw onderzoek te verrichten met recentere data omdat op basis van de anomietheorie het vertrouwen in de wetenschap anno 2021 in het algemeen wellicht een stuk lager uitvalt vergeleken met 2015.

Het is verder belangrijk te beseffen dat voor dit onderzoek gebruik gemaakt is van een Nederlandse dataset. Er bestaan buiten Nederland echter zowel grote protestantse als katholieke gemeenschappen die divers zijn. Zo zijn Poolse katholieken meer nationalistisch, Franse katholieken meer seculier en zijn Italiaanse katholieken meer op het Vaticaan gericht (Vallier, 1971). Er kan dus op basis van dit onderzoek niet gegeneraliseerd worden naar andere landen. Veel onderzoek over religie en vertrouwen in de wetenschap is op nationale schaal verricht. Het is aan te bevelen een internationaal cross-culturele studie te verrichten naar institutioneel vertrouwen in de wetenschap waarin alle vormen van katholicisme worden meegenomen.

Verder vallen er onder de Protestantse Kerk Nederland meerdere gemeenten die van elkaar verschillen. Zo verschillen hervormden van gereformeerden en bestaan er ook evangelische gemeenten. Er is in dit onderzoek hierin geen onderscheid gemaakt, er zijn enkel algemene conclusies getrokken over protestanten in Nederland. Het is interessant voor vervolgonderzoek om te onderzoeken of er binnen de diversiteit in het protestantisme er verschillen bestaan wat betreft de mate waarin het waardepatroon dat een protestantse stroming met zich meebrengt individualistisch is en vertrouwen in de wetenschap. Dit onderzoek mag dan op nationaal en internationaal niveau plaatsvinden, aangezien er in het buitenland ook specifieke protestantse stromingen bestaan.

De operationalisering van New Age en de mate waarin het waardepatroon collectivistisch is, is voor verbetering vatbaar. Ook is er relatief weinig recent onderzoek verricht naar specifiek de relatie tussen religieuze denominaties en institutioneel vertrouwen in de wetenschap in de huidige Westerse context van transitie en instabiliteit. In het licht van de wetenschap dient deze studie daarom te worden gezien als een aanzet tot verder en verfijnder onderzoek.

Wat een krachtpunt van dit onderzoek is, is dat het meetinstrument voor institutioneel vertrouwen in de wetenschap optimaal is. De vraag ‘kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk hebt in de wetenschap’ dekt nauwkeurig de lading van wat er gemeten moest worden en had daarmee een relatief hoge validiteit.

Wat verder een krachtpunt van dit onderzoek is, is dat de gebruikte dataset afkomstig was van een longitudinaal onderzoek. Hoewel er voor deze scriptie maar een jaargang gebruikt werd,

betekent het feit dat er al meerdere jaargangen geweest zijn waarschijnlijk dat er sprake is van een gevestigde, betrouwbare dataverzameling (Bernts & Berghuijs, 2016).

In de inleiding is gesteld dat vertrouwen noodzakelijk is voor samenwerking (Proctor, 2006). Ook is betoogd dat institutioneel vertrouwen samenhangt met meer vertrouwen in medeburgers en als een graadmeter beschouwd kon worden voor de stand van de democratie (Hakhverdian, 2012). Kortom, om conflict te voorkomen, dient overheidsbeleid gericht te zijn op het verhogen van vertrouwen in de instituties.

Er kan op basis van deze studie niet geconcludeerd worden dat katholieken meer vertrouwen hebben in de wetenschap omdat zij meer individualistische waarden kennen dan katholieken. Beleid dat erop gericht zou zijn de sociale cohesie onder protestanten te vergroten met als doel het vertrouwen in de wetenschap te verhogen zou in het licht van de bevindingen van deze studie onzinnig zijn, afgezien van de vraag hoe een overheid een religieuze gemeenschap kan beïnvloeden en of dit moreel wenselijk is.

Er kan niet geconcludeerd worden dat katholieken en protestanten meer institutioneel vertrouwen hadden in de wetenschap dan New Age-aanhangers. Wel blijkt uit de tweede analyse, conform de theorie, dat New Age-aanhangers individualistischer zijn dan katholieken en protestanten. Realiteit is ook dat New Age sterk vertegenwoordigd is in de actuele anti-overheidsbeweging in Nederland (NCTV, 2021) en dat New Age groeiend is, terwijl katholieken en protestanten in getal afnemen (Houtman et al., 2000). Dat niet is gebleken dat New Age-aanhangers het minste vertrouwen hebben in de wetenschap kan ook liggen aan de operationalisering. Beleid vanuit de wetenschap zou zich in het algemeen dus moeten richten op deze groeiende groep burgers. Omdat New Age-aanhangers instituties als beperkend zien dient de wetenschap deze burgers meer te betrekken. Workshops en lezingen zijn misschien een optie. Burgers zullen wellicht daardoor meer ervaren dat ze participeren in de wetenschap in plaats van dat de wetenschap hun leven beperkt.

Literatuur

- Achterberg, P. (2015). Een eenzame visserman op zoek naar geluk. *Sociologie*, 11(1), 51-78.
- Achterberg, P. H. J., Houtman, D., Aupers, S. D., de Koster, W., Mascini, P., & van der Waal, J. (2009). Dialectiek van secularisering: Hoe de afname van christelijke religiositeit

- samengaat met een sterkere nadruk op haar publieke belang in achttien westerse landen. *Sociologie*, 5(3), 324-342.
- Allen, P., & Bennett, K. (2012). *SPSS a Practical Guide Version 20*. Cengage Learning Australia.
- Aupers, S., & Houtman, D. (2006). Beyond the spiritual supermarket: The social and public significance of new age spirituality. *Journal of contemporary religion*, 21(2), 201-222.
- Aupers, S., & Kregting, J. (2013). Religie in Nederland: van verzuiling tot polarisatie. In: C. Bouw et al.(eds.), *Sociale kaart van Nederland: over maatschappelijke instituties*.
- Ben-Nun Bloom, P. & Arikian, G. (2013). Religion and support for democracy: A cross-national test of the mediating mechanisms. *British Journal of Political Science*, 43(2), 375-397.
- Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland 1966-2015*. Have, Ten.
- Boomgaarden, H. G., & Freire, A. (2009). Religion and Euroscepticism: Direct, indirect or no effects?. *West European Politics*, 32(6), 1240-1265.
- Choudry, A. (2020). Reflections on academia, activism, and the politics of knowledge and learning. *The International Journal of Human Rights*, 24(1), 28-45.
- Davidson, J. D., Schlangen, J. A., & D'Antonio, W. V. (1969). Protestant and Catholic perceptions of church structure. *Social Forces*, 47(3), 314-322.
- Durant, J. R., Evans, G. A., & Thomas, G. P. (1989). The public understanding of science. *Nature*, 340(6228), 11-14.
- De Keere, K. (2010). Wantrouwen in wetenschap: een kwestie van reflexiviteit of maatschappelijk onbehagen. *Sociologie*, 6(1), 26-45.
- Dekker, P. (2011). Geen vertrouwen meer?. In *Respect man! Tolerantie, solidariteit en andere moderne waarden* (pp. 197-210). Celsus.
- De Koster, W., Houtman, D., & van der Waal, J. (2010). Van God los: Post-Christelijk cultureel conflict in Nederland. *Sociologie*, 6(3), 27-49.
- de Lange, F. (1993). IEDER VOOR ZICH?
- Duyvendak, J. W., Bouw, C., Gërkhani, K., & Velthuis, O. (2013). *Sociale kaart van Nederland: over instituties en organisaties.-2e geheel herz. dr.* Den Haag Boom Lemma uitgevers.
- Grasmick, H. G., Cochran, J. K., Bursik Jr, R. J., & Kimpel, M. L. (1993). Religion, punitive justice, and support for the death penalty. *Justice Quarterly*, 10(2), 289-314.
- Greeley, A. (1989). Protestant and Catholic: Is the analogical imagination extinct?. *American sociological review*, 485-502.

- Hakhverdian, A., & Mayne, Q. (2012). Institutional trust, education, and corruption: A micro-macro interactive approach. *The Journal of Politics*, 74(3), 739-750.
- Houtman, D., Mascini, P., & Gels, M. (2000). Waarom lopen de kerken leeg, maar groeit New Age? Over individualisering, secularisering en religieuze verandering. *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, 27(4), 477-508.
- Janssen, J. (2007). *Religie in Nederland: kiezen of delen?*. KSGV.
- Klassen, C. (2017). *Religion & popular culture: a cultural studies approach*. Oxford Univ. Press.
- Minkenberg, M. (2009). Religion and Euroscepticism: Cleavages, religious parties and churches in EU member states. *West European Politics*, 32(6), 1190-1211.
- Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid (2021). *De verschillende gezichten van de coronaprotesten*. Ministerie van Justitie en Veiligheid.
<file:///C:/Users/Acer/AppData/Local/Temp/tk-bijlage-nctv-fenomeenanalyse-coronaprotesten.pdf>
- Nuis, A. [Cafe Weltschmerz]. (2021, 14 mei). Zijn demonstranten terroristen? [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=FTwFvhLPdBg&t=899s>
- O'Brien, T. L., & Noy, S. (2018). Cultural authority in comparative context: A multilevel analysis of trust in science and religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 57(3), 495-513.
- Proctor, J. (2006). Religion as trust in authority: Theocracy and ecology in the United States. *Annals of the Association of American Geographers*, 96(1), 188-196.
- Protestantse Kerk Nederland. (2021, 19 mei). *Structuur Protestantse Kerk*. [Structuur van de Protestantse Kerk | Protestantse Kerk in Nederland](#)
- Rooms Katholieke Kerk Nederland. (2021, 19 mei). *Wie zijn wij?*. [Wie zijn wij? - Rooms-Katholieke Kerk Nederland \(rkkerk.nl\)](#)
- Rooms Katholieke Kerk Nederland. (2021, 19 mei). *Wie zijn wij?* [Wereldkerk - Rooms-Katholieke Kerk Nederland \(rkkerk.nl\)](#)
- Scherer, M. (2020). Euroscepticism and Protestant Heritage: The Role of Religion on EU Issue Voting. *Politics & Religion*, 13(1).
- Sjögren, H. (2020). Longing for the Past: An Analysis of Discursive Formations in the Greta Thunberg Message. *Culture Unbound*, 1-17
- Sullivan, F. A. (2002). *Salvation outside the church?: tracing the history of the Catholic response*. Wipf and Stock Publishers.

- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard university press.
- Triandis, H. C., Bontempo, R., Betancourt, H., Bond, M., Leung, K., Brenes, A., ... & de Montmollin, G. (1986). The measurement of the etic aspects of individualism and collectivism across cultures. *Australian journal of Psychology*, 38(3), 257-267.
- Ultee, W. C., Arts, W. A., & Flap, H. D. (2003). *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen. 2e herziene druk*. Wolters-Noordhoff.
- Vallier, I. (1971). The Roman Catholic church: A transnational actor. *International Organization*, 25(3), 479-502.
- Vlas, N., & Gherghina, S. (2012). Where does religion meet democracy? A comparative analysis of attitudes in Europe. *International Political Science Review*, 33(3), 336-351.
- Woodhead, L., & Heelas, P. (2005). *The spiritual revolution: Why religion is giving way to spirituality*. Blackwell Pub.
- van Dooremalen, T. (2013). De politiek: stabiele structuur, veranderlijke cultuur. *Sociale kaart van Nederland: over instituties en organisaties*, (2e), 53-66.
- Zeilmaker, R (2020, 11 mei). Vertrouw ons, wij zijn DE experts. *Interessante Tijden*.
<https://www.interessantetijden.nl/2020/05/11/vertrouw-ons-wij-zijn-de-experts/>

Bijlage 1: tabellen

Tabel 1

Assumptie homogeniteit mate waarin een waardepatroon collectivistisch is

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
<i>Mate waarin een waardepatroon collectivistisch is</i>					
	Based on Mean	,451	2	539	,637

Tabel 2

ANOVA mate waarin een waardepatroon collectivistisch is

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	(Combined)	10,566	2	5,283	8,586	,000
Total		342,230	541			

Tabel 3

Assumptie homogeniteit institutioneel vertrouwen in de wetenschap

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap					
	Based on Mean	15,620	2	530	,000

Tabel 4

Welch test institutioneel vertrouwen in de wetenschap

Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap

	Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Welch	3,564	2	108,933	,032

Tabel 5*Assumptie homogeniteit mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
<i>Mate waarin een waardepatroon collectivistisch is</i>	Based on Mean	7,157	2	619	,001

Tabel 6*Welch test mate waarin een waardepatroon collectivistisch is*

	Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Welch	15,555	2	302,523	,000

Tabel 7*Assumptie homogeniteit institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap	Based on Mean	6,048	2	609	,003

Tabel 8*Welch test institutioneel vertrouwen in de wetenschap*

Hoeveel vertrouwen hebt u in de volgende instelling? - de wetenschap

	Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Welch	3,368	2	288,052	,036

Bijlage 2: syntax

* Encoding: UTF-8.

DISPLAY DICTIONARY.

***Eerst vraag ik de descriptives en frequencies van de vragen die indicatoren zijn van de variabelen om een idee te krijgen van de ontbrekende en ongeldige waarden.**

DESCRIPTIVES v30 v31/STATISTICS MEAN STDDEV MIN MAX.

DESCRIPTIVES v2t1/STATISTICS MEAN STDDEV MIN MAX.

FREQUENCIES v31.

FREQUENCIES v2t1.

RECODE v2t1 (99=SYSMIS).

FREQUENCIES v2t1.

FREQUENCIES VARIABLES v3t3 v3t4 v6t1 v6t2.

***Nu begin ik met het maken van de indexvariabele 'mate waarin een waardepatroon collectivistisch is'.**

COMPUTE Indix_indivwaarde2=MEAN (v3t3, v3t4, v6t1, v6t2).

DESCRIPTIVES VARIABLES=v3t3 v3t4 v6t1 v6t2
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

RECODE v3t3 v3t4 v6t1 v6t2 (99=SYSMIS).

EXECUTE.

***Nu ga ik imputeren.**

RECODE v3t3 v3t4 v6t1 v6t2 (SYSMIS=3).

EXECUTE.

***Nu begin ik met het maken van de onafhankelijke variabele 'religieuze denominatie'.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

***New Age eerst met de nauwe definitie.**

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Check weer de frequencys.**

```
FREQUENCIES Denom2 v3t3 v3t4 v6t1 v6t2.
```

***Verken weer alle data.**

```
EXAMINE VARIABLES=v3t3 v3t4 v6t1 v6t2 BY Denom2
```

```
/PLOT BOXPLOT HISTOGRAM
```

```
/COMPARE GROUPS
```

```
/STATISTICS DESCRIPTIVES
```

```
/CINTERVAL 95
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/NOTOTAL.
```

```
EXAMINE VARIABLES=v3t3 v3t4 v6t1 v6t2 BY Denom2
```

```
/PLOT BOXPLOT HISTOGRAM
```

```
/COMPARE GROUPS
```

```
/STATISTICS DESCRIPTIVES
```

```
/CINTERVAL 95
```

```
/MISSING PAIRWISE
```

```
/NOTOTAL.
```

***Hercodeer alles van de variabele mate waarin een waardepatroon collectivistisch is zodat de richtingen van de schalen hetzelfde zijn.**

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.
```

```
v6t1 (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1).
```

```
EXECUTE.
```

***Weer verken ik de beschrijvende statistieken.**

FREQUENCIES VARIABLES=v2t1

/ORDER=ANALYSIS.

DESCRIPTIVES VARIABLES=v2t1

/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

EXAMINE VARIABLES=v3t3 v3t4 v6t1 v6t2 BY Denom2

/PLOT BOXPLOT HISTOGRAM

/COMPARE GROUPS

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/CINTERVAL 95

/MISSING PAIRWISE

/NOTOTAL.

***Construeer de indexvariabele voor de 'mate waarin een waardepatroon collectivistisch is'.**

COMPUTE Indix_indivwaarde2=MEAN (v3t3, v3t4, v6t1, v6t2).

***Ga nu de eerste anova's uitvoeren.**

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY v2t1 BY Denom2


```
/POLYNOMIAL=1
/CONTRAST= 1 -1 0
/CONTRAST=0 1 -1
/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH
/MISSING ANALYSIS
/CRITERIA=CILEVEL (0.95)
/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA (0.05).
```

***Ga nu aan de slag met de verruimde operationalisering van New Age.**

```
compute Denom2 = 0.
```

```
IF (v31=1) Denom2=1.
```

```
EXECUTE.
```

```
IF (v31=2) Denom2=2.
```

```
EXECUTE.
```

```
IF (v30=2) & (v22=1 OR v22=2) & (v23=1 OR v23=2) Denom2=3.
```

```
EXECUTE.
```

```
VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.
```

```
RECODE Denom2 (0=SYSMIS).
```

```
EXECUTE.
```

***Voer nogmaals anova's uit.**

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA(0.05).

***Hier construeer ik weer de categorieen voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met de enge definitie van new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Voer weer de anova's uit.**

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA(0.05).

***Construeer weer de categorieen voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met de verruimde definitie van new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2) & (v22=1 OR v22=2) & (v23=1 OR v23=2) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Voer weer anova's uit.**

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

```
/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).
```

```
ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2
```

```
/POLYNOMIAL=1
```

```
/CONTRAST=1 -1 0
```

```
/CONTRAST=0 1 -1
```

```
/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH
```

```
/MISSING ANALYSIS
```

```
/CRITERIA=CILEVEL(0.95)
```

```
/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).
```

***Controleer nog even de betrouwbaarheid van de indexvariabele.**

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.
```

```
RELIABILITY
```

```
/VARIABLES= v3t3 v3t4 v6t1 v6t2
```

```
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
```

```
/MODEL=ALPHA
```

```
/STATISTICS=DESCRIPTIVE CORR
```

```
/SUMMARY=TOTAL.
```

***Construeer nogmaals de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met enge operationalisering van new age.**

```
compute Denom2 = 0.
```

```
IF (v31=1) Denom2=1.
```

```
EXECUTE.
```

```
IF (v31=2) Denom2=2.
```

EXECUTE.

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Controleer nogmaals de beschrijvende statistieken van alle variabelen.**

DESCRIPTIVES VARIABLES=Denom2 Indix_indivwaarde2 v2t1

/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

***Construeer nogmaals de categorieen voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met ruimere definitie new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2) & (v22=1 OR v22=2) & (v23=1 OR v23=2) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Voer nu nogmaals de anova's uit.**

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST= 1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL (0.95)

/POSTHOC=TUKEY T2 ALPHA (0.05).

***Vraag nog een keer de beschrijvende statistieken op van alle variabelen.**

DESCRIPTIVES VARIABLES=Denom2 Indix_indivwaarde2 v2t1

/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

***Construeer nog eenmaal de categorieën voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met de enge definitie van new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

***Controleer nog eenmaal de beschrijvende statistieken.**

DESCRIPTIVES VARIABLES=Denom2 Indix_indivwaarde2 v2t1

/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

***Construeer nog eenmaal de categorieën voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met de enge definitie van new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2 & v22=1 & v23=1) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Voer nogmaals de anova's uit.**

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).

***Construeer nog eenmaal de categorieen voor de onafhankelijke variabele religieuze denominatie met de ruime definitie van new age.**

compute Denom2 = 0.

IF (v31=1) Denom2=1.

EXECUTE.

IF (v31=2) Denom2=2.

EXECUTE.

IF (v30=2) & (v22=1 OR v22=2) & (v23=1 OR v23=2) Denom2=3.

EXECUTE.

VALUE LABELS Denom2 1 'Katholiek' 2 'Protestant' 3 'New Age'.

RECODE Denom2 (0=SYSMIS).

EXECUTE.

***Voer nog eenmaal de anova's uit.**

ONEWAY Indix_indivwaarde2 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).

ONEWAY v2t1 BY Denom2

/POLYNOMIAL=1

/CONTRAST=1 -1 0

/CONTRAST=0 1 -1

/STATISTICS DESCRIPTIVES HOMOGENEITY BROWNFORSYTHE WELCH

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=TUKEY QREGW T2 ALPHA(0.05).

COMPUTE Leeftijd = 2015- gebjaar.

Frequencies Leeftijd.

DESCRIPTIVES Leeftijd.

